

PEDAGOŠKA SLOVNICA V KOMUNIKACIJSKEM PRISTOPU K UČENJU IN POUČEVANJU DRUGEGA ALI TUJEGA JEZIKA

Jure Cvetek

Maribor

UDK 37.091.3:81'243'36

Avtor v prispevku obravnava nekatere ključne značilnosti pedagoške slovnice, zasnovane z namenom, da pomaga učečim se pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti. V uvodnem delu poskuša definirati pojem pedagoške slovnice, v nadaljevanju pa predstavlja značilnosti pedagoške slovnice v komunikacijskem pristopu k učenju in poučevanju J2/TJ.

pedagoška slovnica, drugi jezik, tuji jezik, komunikacijski pristop, jezikovna didaktika

The author discusses some key characteristics of pedagogical grammar designed to promote acquisition of communicative competence. First, the notion of pedagogical grammar is defined and then some characteristics of pedagogical grammar in the communicative approach to SL/FL language learning and teaching are described.

pedagogical grammar, second language, foreign language, communicative approach, language pedagogy

1 Uvod: definicija pedagoške slovnice

Za začetek skušamo opredeliti pojem pedagoške slovnice.¹ Izhajajoč iz definicij, ki jih najdemo v relevantni literaturi (Dirven 1990; Chalker 1994; Little 1994; Odlin 1994; Tomalin 1994; Bruton 1995; Newby 2004, 2008; Bourke 2007; De Knop, De Rycker 2009; Keck, Kim 2014), je pedagoška slovnica (PS) večpomenski izraz, ki lahko pomeni: 1. opis (ali predpis) jezika (celosten ali delen), namenjen bodisi učečim se bodisi učiteljem drugega ali tujega jezika, 2. področje uporabnega jezikoslovja, ki se ukvarja z opisovanjem jezika za potrebe učiteljev ali učečih se drugega ali tujega jezika, 3. referenčni priročnik, namenjen bodisi učiteljem bodisi učečim se drugega ali tujega jezika,² 4. proces poučevanja slovnice drugega ali tujega jezika, 5. kombinacija dveh ali več navedenih kategorij.

Pričujoči prispevek obravnava v prvi vrsti jezikovni opis, zato se zdi za namene prispevka najuporabnejša definicija Dirvena, ki PS definira kot: »skupni termin za vsak k učečemu se ali učitelju usmerjen opis ali predstavitev skupkov pravil tujega jezika z namenom pospeševanja in vodenja učnega procesa pri usvajanju tega jezika« (Dirven 1990: 1). Gre torej za poseben tip slovnice, ki se od teoretične slovnice loči po

¹ V tem prispevku je obravnavana le pedagoška slovnica za namene učenja in poučevanja J2/TJ, ne pa tudi slovnica za namene učenja in poučevanja materinščine.

tem, da ne opisuje modela za opisovanje jezika, temveč sam jezik, od znanstvene deskriptivne slovnice pa po tem, da ne prinaša le informacij o jeziku, temveč je usmerjena v proces učenja ali poučevanja jezika (prim. Chalker 1994), kar vpliva na organizacijo vsebin, rabo jezika (tako na sam izbor jezika, tj. prvega jezika uporabnikov ali ciljnega jezika, kot na stopnjo abstraktnosti opisovanja, rabo terminologije itn.), dopuščanje določene mere preskriptivnosti, opremljenost z vajami (pri slovnicaх za učeče se) ali metodološkimi napotki (pri slovnicaх za učitelje) ter obseg in koncentracijo vsebin.

2 Vrste pedagoških slovníc

Glede na uporabnike, katerim so namenjene, PS delimo na slovnice za učitelje in slovnice za učeče se.³ Za prve je značilno, da ob opisih jezikovnih pojavov pogosto vsebujejo tudi metodološke napotke, medtem ko so drugim pogosto dodani primeri in vaje.

Glede na uporabo se PS za učeče se delijo na referenčne in učne (Bruton 1994). Referenčne, ki se pojavljajo predvsem v obliki referenčnih priročnikov, so namenjene samopomoči učečih se, učne pa se uporabljajo predvsem v razredu pod nadzorom učitelja in so največkrat sestavni del učbenikov. Medtem ko so za referenčne značilni zgoščenost in jedrnatost slovničnih razlag ter deduktivni pedagoški pristop, so vsebine v učnih slovnicaх manj skoncentrirane, podatki o jezikovnih pojaviх so predstavljeni postopno s pomočjo induktivnega pedagoškega pristopa (prav tam). Organizacija vsebine je v referenčnih PS lahko abecedna (gesla si sledijo po abecednem redu) ali pa sledi jezikoslovnim načelom, bodisi formalnostrukturnim (navadno v vrstnem redu: glasoslovje – oblikoslovje – skladnja) ali funkcijskim (jezikovne funkcije kot vodilo pri organizaciji vsebine), za učne pa velja, da je vsebina organizirana progresivno v skladu učnim načrtom. Jezik PS je lahko izhodiščni jezik ali pa ciljni jezik učečih se.

Ker imajo PS svojo podlago v znanstvenih slovnicaх, teoriji usvajanja jezika ter teoriji učenja in poučevanja jezika, se med seboj ločijo tudi po tem, katera jezikoslovna teorija jim služi za podlago oz. ima nanje prevladujoč vpliv, ter po metodi oz. pristopu k učenju in poučevanju J2/TJ, za katero oz. katerega so namenjene. V nada-

² Recenzent tega prispevka postavlja pod vprašaj razlikovalnost prve in tretje definicije, za utemeljitev pa navaja, da se opis jezika, namenjen učiteljem in učečim se, nekje mora pojaviti, in se sprašuje, ali ni njegovo mesto prav v referenčnem priročniku. Seveda lahko pritrdimo, da je takemu opisu prav gotovo mesto tudi v referenčnem priročniku, ne pa izključno tam, saj se pojavlja tudi v učbenikih, delovnih zvezkih, učbeniških dodatkih za učitelje, delovnih listih ali drugih gradivih, lahko pa je podan zgolj govorno pri učni uri tujega jezika. Nekateri avtorji, kot npr. Greenbaum (1987, povzeto po Chalker 1994), referenčne priročnike celo izključujejo iz pojma pedagoška slovnica, slednji jim predstavlja le slovnične vsebine v učbenikih. Pri tem je smiselno omeniti še, da sta za večino učečih se edina vira slovničnih informacij učitelj in učbenik, ob tem pa slednji (skupaj z dodatkom za učitelje) veliko učiteljem služi kot metodološki priročnik in učni načrt hkrati.

³ Kot navaja Dirven (1990), se v nemški literaturi izraz pedagoška slovnica uporablja samo za slovnice za učeče se, medtem ko se za slovnico za učitelje uporablja izraz didaktična slovnica. Medtem pa Corder (1975, povzeto po Chalker 1994) ugotavlja, da se v angleškem jezikoslovju izraz pedagoška slovnica pogosto omejuje le na slovnico za učitelje.

ljevanju je predstavljenih nekaj značilnosti PS v komunikacijskem pristopu k učenju in poučevanju J2/TJ.

3 Opis in predpis v pedagoški slovnici

Sodobne PS, podobno kot sodobne znanstvene slovnice, načeloma težijo k deskriptivnosti, tj. opisujejo jezik, kakršen se pojavlja v rabi med rojenimi govorcji, pri čemer si pogosto pomagajo s korpusnimi podatki. Za razliko od znanstvenih deskriptivnih slovnic, kjer preskriptivizem velja za nekaj zastarelega in nezaželenega, pa PS dopuščajo določeno mero preskriptivizma. Razlog za to je primarno v tem, da bi bilo za učeče se učenje jezika v vseh možnih variantah (dialektih, sociolektih in registrih) prezahtevno in bi pri njih povzročalo zmedo. Odlin (1994: 3) tako navaja, da »to, da je ciljni jezik kodificiran (čeprav nepopolno), poenostavlja tako učenje kot poučevanje drugih jezikov.« Drugi razlog je v tem, da si učeči se, še sploh na začetnih stopnjah, pogosto želijo pravil, na katera se lahko zanesejo. O tem govori D. Larsen-Freeman (2003), ko pravi, da so deterministična pravila, predvsem praktična, za učeče se privlačna zaradi njihove potrebe po varnosti. V komunikacijskem pristopu, kjer se teži k temu, da bi bili učeči se čim prej zmožni komunikacije v ciljnem jeziku, je pri takih pravilih sprejemljivo hevristično načelo, tj. da so pravila čim bolj praktična in učinkovita, tudi za ceno podrobnosti in natančnosti.

Določena mera preskriptivizma pa ima do neke mere svoje mesto tudi pri poučevanju na višjih stopnjah učenja in poučevanja J2/TJ. Mnogo učečih se namreč, kot navajata M. Celce-Murcia in D. Larsen-Freeman (1999), z učenjem J2/TJ pripravljajo na opravljanje standardiziranega izpita, kjer je potrebno poznavanje norm oz. preskriptivnih pravil, zato je treba takim učečim se omogočiti, da se jih naučijo, da bi lahko uspešno opravili izpit. Ob teh bi šlo omeniti še učeče se J2/TJ, ki se sicer ne pripravljajo na opravljanje specifičnega izpita, se pa jezika učijo npr. z namenom, da bi si v tuji državi našli zaposlitev na področju, ki zahteva višjo stopnjo poznavanja in uporabe standardnega jezika. Pretirano odstopanje od norme v prošnjah ali razgovorih za službo bi takim učečim se najbrž oteževalo zaposlitev.

4 Pedagoška slovnica v komunikacijskem pristopu

4.1 Cilji pedagoške slovnice v komunikacijskem pristopu

Komunikacijski pristop⁴ (KP) k učenju in poučevanju drugega ali tujega jezika, katerega začetki segajo v drugo polovico šestdesetih let prejšnjega stoletja, je trenutno prevladujoči pristop k poučevanju J2/TJ. Cilj pouka drugega ali tujega jezika je v KP razvijanje sporazumevalne zmožnosti, v okviru katere Canale (1983) opredeli štiri zmožnosti, in sicer: 1. slovnicična zmožnost (poznavanje jezikovnega koda, tj. slovnicičnih pravil, besedišča, izgovora, črkovanja ...), 2. sociolingvistična zmožnost (obvladanje sociokulturnega koda, tj. ustrezna uporaba besedišča, registra, vljudnosti in stila v dani situaciji), 3. diskurzna zmožnost (zmožnost združevanja jezikovnih struktur v različne tipe kohezivnih besedil) in 4. strateška zmožnost (poznavanje verbalnih

⁴ Podroben opis komunikacijskega pristopa ponujata Richards, Rodgers 2003.

in neverbalnih komunikacijskih strategij, ki povečujejo učinkovitost sporazumevanja, in ko je to potrebno, omogočajo učečemu se, da premaguje težave, ki nastanejo, ko pride do nesporazumov v komunikaciji).⁵

Če je cilj pouka v KP razvoj sporazumevalne zmožnosti, je cilj PS v KP opis jezika, ki bo to v čim večji meri omogočal. Ker je v KP poudarek na diskurzu, za PS v KP ne zadošča strukturalistični opis jezika, omejen predvsem na opisovanje jezika na nivoju povedi (in nižje). Kot v svojem referenčnem priročniku za učitelje *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course* izpostavljata avtorici M. Celce-Murcia in D. Larsen-Freeman (1999), mora PS v KP slovnične strukture opisovati na treh nivojih: podpovednem, povednem in nadpovednem. Na podpovednem nivoju opis posamezne strukture zajema oblikoslovne (lahko tudi fonološke) lastnosti, na povednem skladenjska razmerja, na nadpovednem pa, kako se posamezna struktura na nivoju diskurza povezuje z ostalimi strukturami. Medtem ko za strukture na podpovednem in povednem nivoju zadošča strukturalistični opis, se kot najustreznejša teoretska podlaga za opisovanje struktur na nadpovednem nivoju ponuja sistemsko-funkcijska slovnica.

Podobno v KP, kjer je poudarek predvsem na komunikaciji, tj. jezikovni rabi, tradicionalni strukturalistični opis ne zadošča tudi zaradi omejenosti opisovanja jezikovnih struktur na njihovo formo. Z vidika komunikacije kot cilja je, kot navajata M. Celce-Murcia in D. Larsen-Freeman (1999: 4), pomembno spoznanje, da »slovnica ni le zbirka oblik, temveč vsebuje tri dimenzije, ki jih jezikoslovci imenujejo (morfo)sintaksa, semantika in pragmatika. Slovnične strukture nimajo le morfosintaktične oblike, ampak se tudi uporabljajo, da izražajo pomen (semantika) v kontekstu primerni rabi (pragmatika). Tem označujemo za dimenzije forme, pomena in rabe.« Avtorici tako predlagata tridimenzionalen pedagoški slovnični opis (Celce-Murcia, Larsen Freeman 1999; Larsen Freeman 2003, 2014), kjer je vsaka slovnična struktura obravnavana z vseh treh vidikov: morfosintaktičnega (forma), semantičnega (pomen) in pragmatičnega (raba), slovnični opis pa tako odgovarja na vprašanja: kako je oblikovano, kaj pomeni in kdaj/zakaj se rabi.

4.2 Organizacija vsebin v pedagoški slovnici v komunikacijskem pristopu

Ob konceptu sporazumevalne zmožnosti sta za razvoj KP pomembna tudi koncept pojmovno-funkcijskega učnega načrta (Wilkins 1972, 1976) in na njegovi podlagi utemeljen koncept sporazumevalnega praga (Van Ek 1975). Pojmovno-funkcijski učni načrt, ki ga je Wilkins razvijal za potrebe Sveta Evrope, je v KP nadomestil prej uporabljan strukturalni učni načrt in uvedel model učnega načrta, katerega cilj je razvijanje sporazumevalne zmožnosti, sporazumevalni prag pa je učni načrt, zasnovan kot specifikacija ciljev oz. zmožnosti, ki naj bi jih usvojil učeči se J2/TJ za samostojno sporazumevanje v ciljnem jeziku. Pojmovno-funkcijski učni načrt in sporazumevalni prag sta za organizacijsko načelo namesto slovničnih enot postavila jezikovne funk-

⁵ Definicij sporazumevalne zmožnosti je več, najpogosteje se avtorji sklicujejo na Canale, Swain 1980 ali Canale 1983, v prispevku smo se odločili za uporabo slednje. Razvoj koncepta je podrobno predstavljen v Celce-Murcia, Dörnyei, Thurell 1995 ter Bagarić, Mihaljević Djigunović 2007.

cije (cilje sporazumevanja) in pojme (posamezni konteksti sporazumevanja). Tako organizacijsko načelo velja tudi za sodobne pedagoške slovnice, še posebej za učne, v veliki meri pa tudi za referenčne. Med slednjimi so vsebine organizirane po funkcijskem načelu npr. v slovnici angleškega jezika za učeče se *Collins COBUILD English Grammar* (Sinclair 1994).

4.3 Jezikoslovna podlaga za pedagoško slovnico v komunikacijskem pristopu

Kot navajata M. Celce-Murcia in D. Larsen-Freeman (1999), so za razliko od znanstvenih slovnic, ki si prizadevajo za notranjo konsistentnost, PS eklektične, saj po njenem mnenju različni nivoji in različne dimenzije opisa zahtevajo različne pristope. To še posebej velja za PS v KP, saj en sam pristop težko zadovolji zahtevam opisa, ki je potreben za razvijanje sporazumevalne zmožnosti. Strukturalistična jezikoslovna teorija je tako primernejša za obravnavo struktur na podpovednem in nadpovednem nivoju, medtem ko so funkcionalistične teorije primernejše za raziskovanje in pojasnjevanje jezika na nadpovednem nivoju, predvsem pri pojasnjevanju »pojavnosti posameznih jezikovnih struktur skozi raziskovanje komunikacijske funkcije, ki jo imajo pri organizaciji diskurza« (Celce Murcia, Larsen Freeman 1999: 5). Za svojo slovnico npr. navajata uporabo spoznanj naslednjih slovničnih teorij: strukturalizma, transformacijske generativne slovnice in korpusnega jezikoslovja pri pojasnjevanju forme na nivoju povedi, tradicionalne, funkcionalistične, kognitivne in sklonske slovnice za pojasnjevanje dimenzije pomena in analize diskurza ter konteksta, sistemsko-funkcijske slovnice in korpusnega jezikoslovja pri obravnavi dimenzije rabe.

4.4 Podprtost s korpusnimi podatki

Sodobne PS so pogosto podprte s korpusnimi podatki; med PS, ki izrazito poudarjajo svojo zasnovanost na njih, sta npr. *Collins Cobuild English Grammar* (Sinclair 1990) in *Longman Student Grammar of Spoken and Written English* (Biber, Conrad, Leech 2003). Prispevek korpusnih raziskav je za PS v KP relevanten iz več razlogov. Kot prvega lahko navedemo težnjo KP po avtentičnosti jezika, ki so mu učeči se J2/TJ izpostavljeni. Na korpusnih podatkih utemeljena PS tako ponuja opis jezika, kakršen je v resnici v rabi, in ne kakršen bi naj bil. Drugi razlog izvira iz zahtev KP po razvoju sporazumevalne zmožnosti, kamor sodita tudi sociolingvistična in pragmatična zmožnost. Tako k eni kot k drugi prispevata pestrost registrov, ki so zajeti v korpuse, na podlagi katerih so izdelane slovnice, in analiza pogostosti pojavljanja posameznih jezikovnih sredstev, tako v jeziku kot celoti kot v posameznih registrih. Z vidika sociokulturne zmožnosti je na primer za učečega se J2/TJ pomembno, da zna prepoznati razliko v ustreznosti posameznih jezikovnih sredstev v različnih situacijah oz. zna v posameznih komunikacijskih situacijah izbrati ustrezno jezikovno sredstvo. Če se želi pri tem čim bolj približati rojenim govorcem, je pomembno, da ve, katera jezikovna sredstva ti v posameznih situacijah najpogosteje izberejo, pri ocenah tega pa je zanašanje na intuicijo, kot navajata Keck in Kim (2014: 43), precej nezanesljivo. Podobno kot za razvoj sociokulturne zmožnosti so korpusni podatki uporabni tudi za pragmatično zmožnost, saj učeče se informirajo o tem, na kakšne načine se v različnih

registrih jezikovne strukture združujejo v različne tipe kohezivnih besedil. V okviru sporazumevalne zmožnosti pa lahko na korpusnih podatkih utemeljene PS ne nazadnje prispevajo tudi k boljši slovnični zmožnosti, saj kažejo realnejšo sliko slovničnih struktur (v rabi) kot npr. slovnica s pravili, formuliranimi predvsem na podlagi intuicije.

5 Zaključek

V prispevku je bilo na kratko predstavljenih nekaj ključnih značilnosti sodobne pedagoške slovnice, ki sledijo načelom komunikacijskega pristopa k poučevanju drugega ali tujega jezika. Avtor se nadeja, da bo prispevek vzbudil zanimanje za pedagoško slovnico in bo v prihodnosti v pomoč raziskovalcem, predvsem pa sestavljalcem učnih gradiv za pouk drugega ali tujega jezika, v kolikor pa se bo kdaj pojavil interes za pisanje sodobnega pedagoškega referenčnega priročnika za slovenščino kot drugi ali tuji jezik, pa tudi njenim piscem in ostalim, ki bodo sodelovali pri njenem snovanju.

Literatura

- BAGARIĆ, Vesna, MIHALJEVIĆ DJIGUNOVIĆ, Jelena, 2007: Defining Communicative Competence. *Metodika* 8/1. 94–103.
- BIBER, Douglas, CONRAD, Susan, LEECH, Geoffrey, 2003: *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.
- BOURKE, James Mannes, 2005: The grammar we teach. *Reflections on English Language Teaching* 4. 85–97.
- BRUTON, Anthony, 1994: What grammar in foreign language pedagogy? *Revista española de lingüística aplicada* 10. 53–68.
- BYRAM, Michael (ur.), 2004: *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. London, New York: Routledge.
- CANALE, Michael, 1983: From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Jack C. Richards, Richard W. Schmidt (ur.): *Language and Communication*. London, New York: Longman.
- CANALE, Michael, SWAIN, Merrill, 1980: Theoretical Bases for communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistic* 1/1. 1–47.
- CELCE-MURCIA, Marianne, DÖRNYEI, Zoltan, THURELL, Sarah, 1995: Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model with Content Specifications. *Issues in Applied Linguistics* 6/2. 5–35.
- CELCE-MURCIA, Marianne, LARSEN-FREEMAN, Dianne, 1999: *The Grammar Book: An ESL/EFL Teacher's Course*. Boston: Heinle & Heinle.
- CHALKER, Sylvia, 1994: Pedagogical Grammar: Principles and Problems. Martin Bygate (ur.): *Grammar and the Language Teacher*. London: Prentice Hall. 31–44.
- DIRVEN, René, 1990: Pedagogical Grammar. *Language Teaching* 23/1. 1–18.
- van EK, Jan Ate, 1975: *System development in adult language learning: The threshold level in a European unit/credit system for modern language learning by adults*. Strasbourg: Council of Europe. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED108482.pdf>
- KECK, Casey, KIM, YouJin, 2014: *Pedagogical Grammar*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- de KNOP, Sabine, de RYCKER, Teun (ur.), 2009: *Cognitive Approaches to Pedagogical Grammar. A Volume in Honor of René Dirven*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.

- LARSEN-FREEMAN, Dianne, 2003: *Teaching Language: From Grammar to Grammmaring*. Boston: Heinle.
- LARSEN-FREEMAN, Dianne, 2014: Teaching Grammar. Marianne Celce-Murcia, Donna M. Brinton, Margueritte Ann Snow (ur.): *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Boston: Heinle. 256–270.
- LITTLE, David, 1994: Words and their properties: Arguments for a lexical approach to pedagogical grammar. Terrence Odlin (ur.): *Perspectives on Pedagogical Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NEWBY, David, 2004: Pedagogical grammar. Michael Byram (ur.): *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. London, New York: Routledge. 459–461.
- NEWBY, David, 2008: Pedagogical Grammar: A Cognitive+Communicative Approach. Werner Delanoy, Laurenz Wolkmann (ur.): *Future Perspectives For English Language Teaching*. Heidelberg: Universitätsverlag. 29–44.
- ODLIN, Terence (ur.), 1994: *Perspectives on Pedagogical Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RICHARDS, Jack C., RODGERS, Theodore S., 2003: *Approaches and Methods Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SINCLAIR, John (ur.), 1994: *Collins COBUILD English Grammar*. London: HarperCollins.
- TOMALIN, Russell S., 1994: Functional grammars, pedagogical grammars, and communicative language teaching. Terrence Odlin (ur.): *Perspectives on Pedagogical Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WILKINS, David A., 1972: Grammatical, Situational and Notional Syllabuses. *1972 AILA Proceedings*. Heidelberg: Julius Gross Verlag. 253–265. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED136549.pdf>
- WILKINS, David A., 1976: *Notional Syllabuses*. Oxford: Oxford University Press.